

Aneksija Bosne i Hercegovine i prvi Ustav

Zečević, Marija

Undergraduate thesis / Završni rad

2011

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:541518>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-16**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Preddiplomski studij :pedagogija-povijest

Ime i prezime: Marija Zečević

ANEKSIJA BOSNE I HERCEGOVINE I PRVI USTAV

Završni rad

Prof.dr.sc. Ivan Balta

Osijek, 2011

SAŽETAK

Aneksija Bosne i Hercegovine je događaj kojim je Austro-Ugarska monarhija 1908. pripojila Bosnu i Hercegovinu. Tom događaju prethodila je okupacija do koje je došlo još 1878.god.. Na Berlinskom kongresu koji je održan od 13. lipnja do 13. srpnja 1878. nakon rusko-turskog rata odlučeno je da se niz turskih provincija odvoji od Turske te da se da na upravljanje drugim državama. Bosna i Hercegovina dodijeljena je Austro-Ugarskoj.

Okolnosti koje su natjerale Austro-Ugarsku na pripojenje jesu revolucionarni događaji u Osmanskom Carstvu, odnosno Mladoturska revolucija koja izbija u srpnju 1908.. Intelektualci i časnici natjerali su sultana da vrati Ustav iz 1876.god. te sazove parlament. Sazivanje parlamenta značilo je biranje zastupnika iz svih dijelova Osmanskog Carstva, što je uključivalo i Bosnu i Hercegovinu jer iako je ona bila pod Austro-Ugarskim protektoratom, formalno je pripadala Osmanskom Carstvu. Čim su vlasti u Beču doznale da su muslimani i pravoslavci odlučili birati zastupnike koje bi poslali u Carigrad, čime bi ugrozili pripadnost Bosne i Hercegovine Austro-Ugarskoj i potvrdile njenu pripadnost Turskoj, donijele su dekret kojim su pripojili Bosnu i Hercegovinu.

Nakon aneksije Austro-Ugarska radi na pripremama za uvođenje ustavnog stanja u Bosni i Hercegovini do čega dolazi 1910.god. kada je proglašen Ustav Bosne i Hercegovine.

Ključne riječi: Bosna i Hercegovina; aneksija; državno-pravni položaj; Ustav

SADRŽAJ:

1. UVOD.....	1
2. RAZDOBLJE PRIJE OKUPACIJE BOSNE I HERCEGOVINE.....	2
2.1 Okupacija Bosne i Hercegovine.....	3
2.2. Uspostavljanje organa vlasti.....	4
2.3. Administrativna organizacija i upravna vlast.....	5
3. ANEKSIJA BOSNE I HERCEGOVINE.....	7
3.1 Reakcije na aneksiju BiH.....	11
3.2. Stanje u BiH nakon aneksije i njen državnopravni položaj.....	12
4. BOSANSKOHERCEGOVAČKI USTAV I SABOR.....	14
4.1 Ustavna anketa.....	14
4.2 Ustav i Sabor BiH.....	15
4.3 Podjela po kurijama.....	17
4.4 Zemaljski savjet i Zakon o kotarskim vijećima.....	19
5. IZBORI ZA BOSANSKOHERCEGOVAČKI SABOR.....	20
6. ZAKLJUČAK.....	21
7. POPIS PRILOGA.....	22
8. LITERATURA.....	23

1. UVOD

Okupacija i aneksija od strane Austro-Ugarske jedan je od najznačajnijih događaja u povijesti Bosne i Hercegovine, kako političke tako i kulturne. Zadatak ovog završnog rada bio je opisati događaje koji su prethodili aneksiji, samu aneksiju te donošenje prvog Ustava Bosne i Hercegovine. U radu je sažeto prikazano stanje prije aneksije ,odnosno razdoblje okupacije u kojem je došlo do uspostavljanja organa vlasti, te administrativna organizacija od strane Austro-Ugarske. Jedan od najvažnijih događaja u periodu Austro-Ugarske uprave zasigurno je donošenje Zemaljskog ustava odnosno Statuta za Bosnu i Hercegovinu. U radu su također opisane neke od institucija uvedenih Ustavom, te kurijalni sistem po kojem je sastavljen sabor.

2. RAZDOBLJE PRIJE OKUPACIJE BOSNE I HERCEGOVINE

Austro-Ugarskoj okupaciji prethodio je ustanak, čiji je nastanak bio spontan. Razlog ustanka bio je povećanje poraza i financijski pritisak na europske dijelove carstva, što je bila posljedica loše žetve u Anadoliji 1873.godine. Ustanak je započeo u Hercegovini i strahovito se brzo širio iako nije imao središnju političku i vojnu organizaciju. Zahvatio je čitavu Bosnu (ali se u njega nije uključilo muslimansko stanovništvo) i Bugarsku. Srbija i Crna Gora su pristale uz ustanike poslavši im svoje postrojbe. Bilo je jasno da se sukob neće riješiti diplomacijom. Službena je propaganda naglašavala južnoslavenski značaj rata, a ne vjerski ili socijalni, pokušavajući tako pridobiti muslimane. Ruska je javnost također tražila intervenciju kada se rat prenio na Srbiju, što je spasilo Srbiju od oružane katastrofe, jer se sama suočila sa reformiranom osmanskim vojskom.¹ Rusija je objavila rat Porti. Bosna nije učestvovala u ovom ratu zato što su bosanski vojnici masovno dezertirali u Ugarski.² Ovaj rat je završen mirom u San Stefanu, gdje se Srbija i Crna Gora proglašavaju neovisnim od Osmanskog Carstva, a u Bosni su se trebale provesti određene reforme i niz drugih odredbi.

San Stefanskim mirom prekršene su odredbe Pariškog ugovora u kojem je bilo uvedeno pravilo konsenzusa u određivanju granica Osmanskog Carstva. Stoga je sazvan novi europski kongres u Berlinu. Berlinski ugovor je potpisan 13. srpnja 1878. Njime je Bosna i Hercegovina, iako i dalje dio Osmanskog Carstva, povjerena Austro-Ugarskoj, koja ju je imala pravo privremeno okupirati kako bi ju modernizirala. Uz to, imala je pravo držati vojne garnizone u Novopazarskom sandžaku koji je razdvajao Srbiju i Crnu Goru.

Prepuštanje Bosne i Hercegovine austrougarskoj upravi izazvalo je nove napetosti na ovim prostorima. Bio je to kraj iluzije kako će svi Srbi biti sjedinjeni u proširenoj neovisnoj Srbiji ili, u nešto manjoj mjeri, da će ovaj prostor biti most buduće zajedničke države južnoslavenskih naroda.³

¹ Darko Dukovski, Povijest Srednje i Jugoistočne Europe 19. i 20. stoljeća, Alinea, Zagreb 2005., 190.-191. str.

² Pierre Coquelle, Istorija Crne Gore i Bosne, Istorijski institut Crne Gore, 1998., 187. str.

³ Darko Dukovski, Povijest Srednje i Jugoistočne Europe 19. i 20., 192.-193. str.

2.1 Okupacija Bosne i Hercegovine

Austro-Ugarska je tek neodlučno i nevoljko odlučila zauzeti Bosnu. Dakako da su komentatori već poodavno bili tvrdili da je Bosna bogata prirodnim blagom (zemljištvo, šumarstvo, rude) i da bi bilo pametno razvijati to blago zajedno s primorjem - koje je bilo u austrijskim rukama. Austrijskim vojnim vlastima bilo je isto tako stalo do toga da se domognu strateškog zaleđa dalmatinske obale. Monarhiji je problem bio što nisu željeli da se Austro-Ugarska optereti sa još milion-dva Slavena.⁴

Austro-Ugarska monarhija dolazi 1848. u BiH kao osvajačka imperijalistička sila sa težnjom da od njih stvori osnovu za daljnje prodiranje na Balkan. Tome cilju ona prilagođuje svu svoju politiku u okupiranim zemljama.⁵

Da bi zaposjela novi posjed austrijska vlada poslala je u Bosnu 13. korpus svoje armije pod komandom generala Ivana Filipovića, a u Hercegovinu 18. regimentu pješadije pod komandom generala barona Jovanovića. Okupacija nije lako izvršena jer je domaće stanovništvo pružalo otpor.

Pošto su bez poteškoća prešle granicu na Savi u četiri kolone ,preko Broda, Šamca, Velike Gradiške i Kostajnice- carske trupe su se spojile, i prodirući polako u zemlju spojivši se sa drugom kolonom koja je dolazila od Jajca. Sarajevo je zauzeto 19. kolovoza. Zauzimanjem Sarajeva ratovanje nije prestalo. Stoga je austrijska vlada izvršila mobilizaciju i poslala pojačanja generalu Filipoviću, koja su činili treći, četvrti i peti korpus. Posljednje utvrde koje su pale bile su tvrđave Bihać i Kladaša na Uni i grad Klobuk u Hercegovini. Time je otpor Osmanlija bio definitivno slomljen i rat je završio 20. listopada 1878. godine.⁶

⁴ Noel Malcom, Povijest Bosne, Erasmus, Zagreb 1995.,187.str.

⁵ Skupina autora, Enciklopedija Jugoslavije, 2.dio, Bosna, Leksigografski zavod FNRJ, Zagreb MCMLVI, 52.str

⁶ M. Coquelle, Istorija Crne Gore i Bosne, Istorijski institut Crne Gore, 1998., 187.-188. str

2.2. Uspostavljanje organa vlasti

Iako je okupacijom 1878. godine Bosna i Hercegovina ušla u sastav Austro-Ugarske, ona je ipak sve do aneksije 1908. formalno-pravno ostala pod sultanovim suverenitetom. Za sve to vrijeme Bosna i Hercegovina je u njenom okviru sve vrijeme imala poseban državno-pravni položaj. Osnovni međunarodnopravni akti koji su određivali taj položaj bili su član XXV. Berlinskog ugovora i tzv. Novopazarska (Carigradska, Aprilska) konvencija. Članom XXV. Berlinskog ugovora određen je austrougarski okupacioni mandat kao pravo zaposjedanja i upravljanja pokrajinama Bosnom i Hercegovinom. U isto vrijeme je određeno da Austro-Ugarska ima pravo da na području Novopazarskog sandžaka drži svoje garnizone, s tim da se o tome naknadno sporazumije sa osmanskom vladom.

Nakon dužih pregovora Porta i Austro-Ugarska su 21. travnja 1879. godine zaključile u Istanbulu Međusobni sporazum ili Konvenciju. Konvencija garantira (slobodu vjeroispovijesti) svim stanovnicima okupirane zemlje. Muslimanima se posebno jamči osobna i imovinska sloboda i sigurnost, pravo da održavaju veze sa svojim duhovnim poglavarom u Carigradu, da javno u molitvama spominju ime halifa (sultana) i da na džamijama ističu osmansku zastavu tamo gdje je to već bio običaj. Konvencijom je određeno da se prihodi Bosne i Hercegovine mogu koristiti isključivo za upravu i potrebe ove pokrajine. Time je postavljen princip samofinanciranja bosanskohercegovačke uprave, kojeg se Austro-Ugarska cijelo vrijeme svoje vladavine pridržavala.⁷

Poslije dužih političkih rasprava na relaciji Beč - Budimpešta, parlamenti Austrije i Ugarske su 22. veljače 1880. godine paralelno usvojili Zakon o upravljanju Bosnom i Hercegovinom. Ovaj je zakon odredio da nadzor nad privremenom upravom u BiH pripada zajedničkoj vladi. Zakonom je posebno određeno da se bez suglasnosti parlamenta Austrije i Ugarske ne može promijeniti odnos u kojem se Bosna i Hercegovina nalazi prema Monarhiji.

⁷ Mustafa Imamović, „Historija Bošnjaka, Bošnjačka zajednica kulture Preporod Sarajevo, 1997., str. 87.

Austro-Ugarska je, tako, u biti zadržala: 1.) zatečenu osmansku administrativnu organizaciju u BiH; 2.) pravni poredak; 3.) porezni sistem; i 4.) postojeće stanje agrarnih odnosa.⁸

2.3. Administrativna organizacija i upravna vlast

Sandžaci su postali okruzi, kaze su pretvorene u kotare, a nahije u kotarske ispostave. U cijelosti je zadržana osmanska administrativno-teritorijalna podjela na šest okruga (Sarajevo, Travnik, Mostar, Tuzla, Banja Luka i Bihać) i 64 kotara sa 23 kotarske ispostave, mada se njihov broj kasnije povremeno mijenjao. Pored ove državne upravne strukture, okupacija je zatekla u BiH sistem općinskih samouprava u okviru seoskih općina (džemata) i gradskih općina ili beledija. Nova vlast je zadržala ovu općinsku strukturu, ali su njena samoupravna prava i djelokrug bili veoma ograničeni. Slično upravi, i u pravosuđu je zadržana osmanska organizacija sudstva. Prvostepeni su bili kotarski sudovi, te je bilo 6 okružnih sudova. U Sarajevu je od 1. srpnja 1879. godine počeo djelovati *Vrhovni zemaljski sud* (Landesgencht). Postojali su i šerijatski sudovi za poslove Muslimana, te je na taj način djelovao *Vrhovni šerijatski sud*. Svi operativni poslovi vlasti povjereni su *Zemaljskoj vladi* (Landesregierung) za Bosnu i Hercegovinu. Zemaljska vlada sa sjedištem u Sarajevu počela je svoj službeni rad 1. siječnja 1879. godine. Vlada se u početku sastojala od tri odjeljenja: za, unutrašnju upravu, za financije i za pravosuđe. Vrhovna upravna vlast nad BiH povjerena je zajedničkoj (austro-ugarskoj) vladi, u čije je ime administraciju vršilo *Zajedničko ministarstvo financija*. U Beču je postojao *Bosanski biro* koji je preko *Zemaljske vlade* u Sarajevu upravljao poslovima BiH. Zemaljski poglavari su istovremeno bio komandanti okupacijskog korpusa.⁹ Prilikom preuzimanja osmanske uprave, austrougarske vlasti su se strogo držale načela da se mogu prihvatiti samo one turske institucije i zakoni, koji nisu u suprotnosti sa interesima Monarhije. Upravno vijeće pri Zemaljskoj vladi sastojalo se od 12 članova, pri okružnim oblastima od 6, a u kotarima i političkim ispostavama od 4 člana. Svoju

⁸ Malcom, Noel, Povijest Bosne, str. 53.

⁹ Ferdo Čulinović, Državnopravna historija južnoslavenskih zemalja XIX. i XX. vijeka, Školska knjiga, Zagreb 1953., str.309-310

posljednju sjednicu Zemaljsko upravno vijeće održalo je 08. ožujka 1881. godine i nakon toga više nikad nije ponovo sazvano.¹⁰

U prvim godinama austrougarske uprave pokazale su se brojne slabosti, koje su zahtijevale otklanjanje uzroka i uvođenje efikasnijeg sistema upravljanja. Najpogodnija osoba za tako nešto bio je Benjamin Kalaj, osoba sa diplomatskim iskustvom za pitanja Balkana. On je 04.06.1882. godine imenovan za zajedničkog ministra financija. Od samog početka Kalaj je vodio aneksionističku politiku prema Bosni i Hercegovini, smatrajući da ona mora biti sastavni dio Monarhije.

Osnovna karakteristika političkog kursa austrougarske uprave u Bosni i Hercegovini, koji je dosljedno provodio Benjamin Kalaj, bila je nastojanje da se održi unutarnja ravnoteža tri vjerske etničke grupe. Da bi to ostvarila okupaciona vlast je nastojala sprječavati i efikasno kontrolirati nacionalne težnje domaćeg stanovništva, ponajviše politikom izoliranja od političkih kretanja u susjednim južnoslavenskim zemljama. U početku je Josip Filipović u upravi i politici vodio otvoren hrvatski kurs, što je naišlo na otpor samih vladajućih austrougarskih krugova.¹¹

¹⁰ Isto, str.310

¹¹ Mihovil Mandić, Povijest okupacije Bosne i Hercegovine (1878.), Zagreb, 1910., str. 68

3.ANEKSIJA BOSNE I HERCEGOVINE

U prvom desetljeću 20.stoljeća kapitalistički razvijene zemlje stupile su u svoj najviši stadij razvoja. Financijski kapital, koji se već javio u Austro-Ugarskoj monarhiji težio je za imperijalističkom ekspanzijom. Imperijalizam bloka Centralnih sila usmjerio je svoje osvajačke težnje u prvom redu prema zemljama koje se pripadale već nemoćnom i trulom Osmanskom carstvu. U te zemlje moglo se prodrijeti i kopnenim putem koji je izgledao lakše ostvariv jer se preko austro-ugarskog teritorija moglo lako izbiti u srce Balkana. Zato već u siječnju 1908. austro-ugarski ministar vanjskih poslova grof Aehrenthal obavještava svjetsku javnost o namjeri svoje vlade da izgradi sandžačku prugu kojom bi istočna bosanska željeznica bila produžena do Kosovske Mitrovice, a odatle je preko Skopja postojala pruga za Solun i Carigrad.¹²

Nastojanje Austro-Ugarske da privredno i politički prodre prema Solunu te pokušaji izgradnje Sandžačke željeznice dovele su do suprotnih težnji sila Antante koje su bile raspoložene da pomognu Srbiju da izgradi Dunavsko-Jadransku željezničku magistralu i izađe na Jadran u Albaniji. Zbog suprotnosti interesa Antante i Centralnih sila nije došlo do ostvarenja nijedne od težnji. Tok Sandžačke krize pokazao je bečkoj vladi na kako slaboj osnovi se zasniva provizorij okupacije BiH.¹³

Austro-Ugarska težila je tome da BiH postane nedvosmisleno i konačno zemlja koja pripada Monarhiji. Težili su da se to ostvari što prije jer se u njoj pojavio otpor protiv okupatorske vlasti. U tim novim uvjetima politiku stabilizacije i konsolidiranja okupatorske vlasti zahtijevali su financijski krugovi Austro-Ugarske. Zbog toga se u Monarhiji postavilo pitanje aneksije BiH, te najpogodnija forma za njeno izvođenje. Kako su se hrvatski i srpski nacionalizam širili među katolicima i pravoslavcima u Bosni i Hercegovini. Izvan Bosne i Hercegovine svakom godinom austrougarska trapava politika sve više raspirivala hrvatski i srpski nacionalizam. Mađarski ban u Hrvatskoj namjerno je poticao svađu između Hrvata i Srba, a veliko je nezadovoljstvo izazvao apsurdnim i nepotrebnim mjerama kao što je dekret kojim su svi željezničari u Hrvatskoj bili dužni govoriti mađarski. Pogoršali su se i odnosi između Dvojne Monarhije i Srbije, a

¹² Fuad Slipičević, BiH od Berlinskog kongresa do kraja Prvog Svjetskog Rata (1878-1918), Školska knjiga, Zagreb 1954., str.66

¹³ Hamdija Kapidžić, BiH u vrijeme Austro-Ugarske vladavine, Svjetlost, Sarajevo 1968, str. 45

zbog činjenice da je srpska vanjska trgovina bila u velikoj mjeri zavisna o Austro-Ugarskoj, Srbi su se još više bunili protiv prevlasti Habsburgovaca u cijeloj toj regiji. Kad je Srbija 1906. godine pokušala pronaći neki drugi izlaz za svoju robu, Austro-Ugarska je u znak odmazde uvela više carine na glavni izvozni artikl Srbije, svinje. (takozvani "svinjski rat") Između te dvije države zavladali su vrlo napeti odnosi.¹⁴

Okupatorskoj vlasti postalo je jasno da treba skršiti revolucionarni otpor od strane drugih jugoslavenskih naroda Monarhije koji su težili nacionalnom oslobođenju. U vezi s tim režim bana Pavla Raucha iskonstruirao je optužbu protiv istaknutih Srba u Hrvatskoj, članova Hrvatsko-Srpske koalicije zbog navodnog veleizdajničkog rada u korist Srbije. Austro-Ugarska diplomacija željela je time upozoriti na unutrašnju opasnost koja prijete Monarhiji i pomoću toga opravdati svjetskoj javnosti unaprijed pripremljenu aneksiju BiH. Austro-Ugarska je težila tome da od strane velikih sila pred kojima bi aneksiju prikazala kao civilizatorsku ulogu, dobije nove mandatarske oblasti u preostalim balkanskim dijelovima Osmanskog carstva. Austro-Ugarska je u tom pogledu uspjela jedino dobiti pristanak Rusije kojoj je obećala podršku u ostvarivanju njenih težnji da se poništi odredba Berlinskog kongresa, po kojoj je ruskim ratnim brodovima zabranjen prolaz kroz Bospor i Dardanele. Tadašnji ruski ministar vanjskih poslova Izvoljski na sastanku s austro-ugarskim ministrom Aehrenthalom, održanom 15. rujna 1908. u Buchalu, dao je unaprijed pristanak da se proglasi aneksija BiH. Povodom vijesti o mogućnosti aneksije u „Otadžbini“ je izašao članak prožet nacionalnim duhom koji je napisao urednik lista Janković, što je dalo vlastima izgovor da pokrenu Veleizdajnički proces.¹⁵

Austrijska vlada pokušala je pridobiti bosansko-hercegovačke političare da podrže aneksiju pa je u BiH poslan Dr. Kras koji je prije radio kao odvjetnik u Sarajevu te je dobro poznao političare u BiH. Posjetio je predsjednike Srpske i Muslimanske narodne organizacije Kujundžića i Firdusa u Livnu i predložio im da se organizira deputacija caru Franji Josipu, kojom bi se izrazila želja da se BiH proglasi posebnom kraljevinom i da se definitivno priključi Monarhiji. Oni su ga uputili u Mostar gdje su bili glavni politički predstavnici obiju organizacija. Predstavnici obiju organizacija odbili su

¹⁴ Malcom Noel, Povijest Bosne, str. 203

¹⁵ Fuad Slipićević, BiH od Berlinskog kongresa do kraja Prvog Svjetskog rata (1878-1918), str.68

Krasov prijedlog. Poslije tih pokušaja bečka vlada odlučila je da se ne obazire na stav i raspoloženje narodnih masa. Naročito povoljan izgovor u tome bila je maldoturska revolucija. Mladoturci su u ljeto 1908. donijeli ustav, što je bila prijetnja za Austro-Ugarsku, jer se uvođenjem ustava i parlamentarnog sustava u Osmanskom carstvu pokrenulo pitanje da li će i stanovnici BiH birati i slati svoje predstavnike u parlament, budući da je Austro-Ugarska vršila samo mandat uprave. Vijesti o tome da Mladoturci vode živu akciju imale su odjeka u BiH i prije sastanka Krasa s predstavnicima Srpske i Muslimanske narodne organizacije. Početkom rujna barun Burijana bio je u Sarajevu s ciljem da ispita raspoloženje pojedinaca i političkih grupa prema aneksiji i utjecajima koje su vršili Mladoturci. 4. rujna on se sastao s Nikolom Mandićem, predsjednikom Hrvatske zajednice i Lazom Dimitrijevićem, vođom Srpske samostalne stranke. Obojica političara tražila su od Burijana informacije o događajima u Osmanskom carstvu. Mandić i Dimitrijević su postavili ministru Burijanu svoju molbu da se u formi koju zahtjeva stvoreno stanje, a eventualno sa davanjem provinciskog predstavništva, da izjavi da se BiH smatra kondominijem Austro-Ugarske i da se njoj definitivno priključio kao i da se odredbe Pragmatičke sankcije prošire na BiH. Obojica političara su bila prorežimski orijentirana te su naišli na zahvale Burijana.¹⁶

Obaviješteni o događaju koji slijedi odnosno aneksiji članovi Srpske narodne skupštine sastali su se u Slavonskom Brodu. Srpski su zastupnici zaključili da se postigne sporazum kako sa predstavnicima Muslimanske organizacije, tako i s vođama reakcionarne srpske čaršije i da se izradi zajednički plan akcije protiv provođenja aneksije. Međutim prije nego je od skupštine izabrana delegacija, koja je krenula za Budimpeštu da se sastane sa muslimanskim predstavnicima, da bi se mogla provesti odluka skupštine izašla je proklamacija o aneksiji BiH.¹⁷

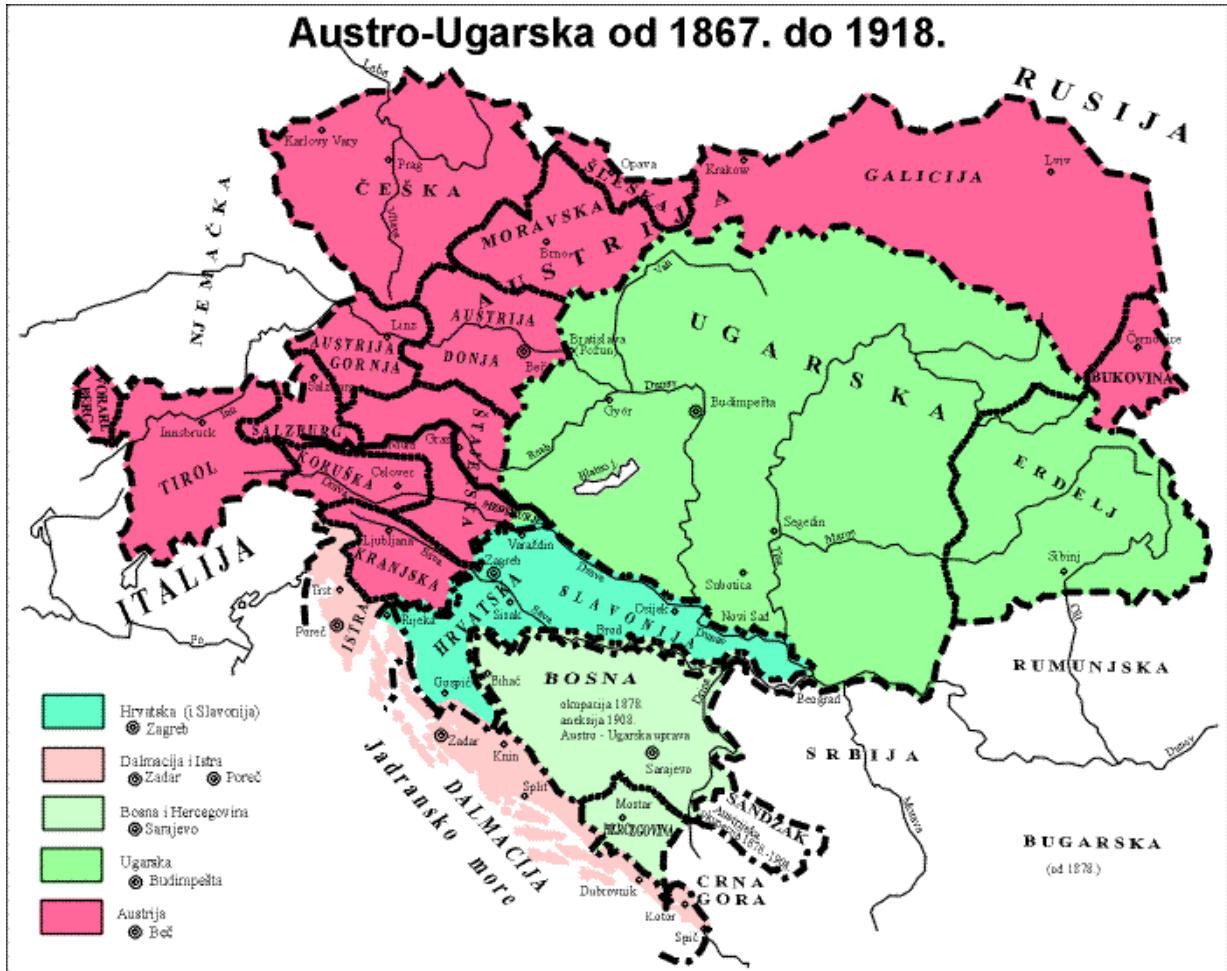
Grof Aehrenthal je 5. listopada 1908. izvjestio vlade velikih sila, potpisnice Berlinskog sporazuma da neposredno predstoji proglašenje aneksije, a već 7. listopada izašla je proklamacija o aneksiji koju je potpisao car Franjo Josip. Car je ručnim pismom dao ovlaštenja ministru Burijanu za izradu Bosanskohercegovačkog ustava.¹⁸

¹⁶ Hamdija Kapidžić, BiH u vrijeme Austro-Ugarske vladavine, str.46-47

¹⁷ Fuad Slipičević, BiH od Berlinskog kongresa do kraja Prvog Svjetskog Rata, str.70

¹⁸ Hamdija Kapidžić, BiH u vrijeme Austro-Ugarske vladavine, str. 51

Franjo Josip je aneksiju opravdao potrebom donošenja ustava radi definiranja državno-pravnog statusa Bosne i Hercegovine. Zbog toga je car odlučio da daruje ustav narodu Bosne i Hercegovine cijeneći njegovu "političku zrelost".¹⁹

Prilog 1. Austro-Ugarska od 1867 do 1918

¹⁹ Mustafa Imamović, Historija Bošnjaka, str. 94.

3.1 Reakcije na aneksiju BiH

Proglašenje aneksije izazvalo je diplomatsku krizu, jer su njome europske sile, potpisnice Berlinskog sporazuma stavljene pred svršen čin. Za Englesku je to bio čin „političkog cinizma“ i „jezuitske kazuistike“. Protivile su se i Francuska, Italija i Rusija, a posebno Srbija, Crna Gora i Osmansko carstvo. Jedino je Njemačka podržavala aneksiju, što se an kraju pokazalo najznačajnijim.

Austro-Ugarska aneksija BiH odjeknula je u Srbiji kao bomba. Tamošnji su nacionalisti držali da im je nepošteno ispred nosa odnesena potencijalna nagrada - teritorija Bosne i Hercegovine.

U Beogradu su održavali masovne zborove, a uskoro su osnovali i dva tajna društva za ujedinjenje svih Srba: "Narodnu odbranu" i "Ujedinjenje ili smrt" (poznato i pod imenom "Crna ruka"). Potkraj 1908. godine bilo je već nekoliko ogranaka "Narodne odbrane" i u Bosni. Srbiju je od nauma da Austro-Ugarskoj navijesti rat odvratilo ruski ministar vanjskih poslova Izvoljski, koga je doduše zabolio način na koji ga je von Aerenthal izigrao, ali je svejedno savjetovao Beogradu ovako: "Srbija mora ostati na miru i ne smije ničim izazvati Austriju kako joj ne bi pružila priliku da je satire."

Na kraju Austro-Ugarska i Turska u veljači 1909. sklapaju ugovor prema kojem Austro-Ugarska stječe puno pravo nad Bosnom i Hercegovinom. To se dogodilo posredstvom njemačke diplomacije 26.2. 1909. čime je i formalno BiH pravno prešla pod austro-ugarski suverenitet. Za uzvrat se Austro-Ugarska odrekla prava da drži garnizone u Novopazarskom sandžaku, te se obvezala da će Porti isplatiti 2,5 milijuna funti štete, da joj da i druge ekonomske povlastice, te da osigura punu vjersku slobodu muslimanima BiH. Najvažnijim stavom u aneksijskoj krizi smatra se priznanje aneksije od strane Rusije koji je također uslijedio nakon njemačkog ultimatumu 21.3.1909.. Nakon Rusije aneksiju su priznale Srbija 31.3.1909. i Crna Gora 5.4.1909.²⁰

²⁰ Malcom Noel, Povijest Bosne str.203-207

3.2. Stanje u BiH nakon aneksije i njen državno-pravni položaj

Aneksijski akt je pokazao da austro-ugarski dvor smatra to područje za neko krunsko dobro, na koje car proširuje svoja suverena prava.

Manifestacije lojalnosti i podrška aneksiji, do čega je Austro-Ugarskoj bilo stalo, dolazile su iz same BiH, od strane različitih političkih opcija i grupa. U tome se najviše isticao predsjednik Hrvatske narodne zajednice Nikola Mandić, koji je utjecao da i druge deputacije idu u Beč. Među njima je i deputacija Lazara Dimitrijevića, predstavnika Narodne samostalne stranke, potom deputacija sarajevskog gradonačelnika Esad-efendije Kulovića, te među njima najbrojnija deputacija nadbiskupa Josipa Štadlera u kojoj je bilo čak 430 ljudi. Aneksiju su odbijale priznati Srpska narodna organizacija, ali je promijenila stav nakon što je aneksiju priznala Srbija, te posebno Muslimanska narodna organizacija koja je aneksiju priznala posljednja 8.2.1910., odnosno pred samo donošenje Ustava, s ciljem da sudjeluje u parlamentarnim izborima.

Međutim pitanje državno-pravnog uključivanja BiH u postojeću ustavnu strukturu Monarhije ostalo je i dalje otvoreno. Do aneksije BiH je formalno-pravno bila osmanska provincija, mada je stvarna vlast pripadala Austro-Ugarskoj. Iako je nakon aneksije BiH formalno-pravno postala austro-ugarska pokrajina, ona je ipak zadržala specifičan položaj, odnosno nije pripadala ni austrijskom ni ugarskom dijelu Monarhije. Smatrana je krunskom zemljom Habsburgovaca, kojom upravljaju vlade Austrije i Ugarske, kao i od

Prilog 2. Grb BiH u vrijeme Austro-Ugarske uprave

svih drugih zemalja u sastavu Austro-Ugarske. Sa stanovišta unutarnjeg uređenja BiH je bila treća administrativna cjelina. Njeni žitelji nisu pravno bili ni austrijski ni ugarski državljani, već bosanskohercegovački zemaljski pripadnici. BiH nije bila ravnopravna sa ugarskim i austrijskim dijelom, već se nalazila u potpuno zavisnom položaju u odnosu na Austriju i Ugarsku.

Aneksija je otvorila pitanje trijalističkog uređenja Monarhije čemu su težili hrvatski političari, pri čemu bi treći dio činili prostori naseljeni južnim slavenima, odnosno Slovenija, Hrvatska i BiH. Međutim takvu mogućnost Austro-Ugarska nikada nije ni pokušala da omogući, smatrajući ju upravo najvećim potencijalnim problemom države. BiH je imala svoju zasebnu organizaciju vlasti, ali ona nije bila suverena. Imala svoju organizaciju vlasti, a ona je opet imala svoj zasebni djelokrug. Imala svoju organizaciju vlasti, a ona je opet imala svoj zasebni djelokrug. Taj je djelokrug bio ovisan o organima Austro-Ugarske. Svaki akt organa vlasti BiH bio je u zavisnosti od austro-ugarskih organa kao vrhovnih. Odnos Austrije i Ugarske prema BiH od 1908. pokazuje da je BiH bila kondominij Austro-Ugarske u kom je imala državnopravni status, koji je bio manji od države, a veći od pokrajine.²¹

²¹ Ferdo Čulinović, Državnopravna historija jugoslavenskih zemalja XIX. i XX. vijeka, str.315-321

4. BOSANSKOHERCEGOVAČKI USTAV I SABOR

4.1 Ustavna anketa

Nakon što je aneksija prošla bez velikih političkih posljedica, a diplomatska kriza se smirivala, vlada je počela pripreme za donošenje Ustava početkom 1909. godine. Kako bi umirili javno mnijenje, vlada je za 8. veljače 1909. godine sazvala ustavnu anketu u Sarajevu, koju je otvorio civilni adlatus baron Benko, koji je dužim govorom pred prisutnima izložio glavne principe budućeg Ustava. U istom govoru je pričao o sastavu Bosanskog sabora i o njegovoj nadležnosti. Prvi princip se već nalazio u Carevom pismu, kao sastavnom dijelu čina aneksije, koji je govorio kako će budući sabor biti konstituiran po posebnim kurijama. Pošto je Ustav trebao garantirati osnovna ljudska prava, baron Benko je odredio područje djelovanja sabora. Iz njegove nadležnosti su izuzeti zajednički poslovi u Austro-Ugarskoj, koji se uređuju na temelju sporazuma obiju država Monarhije. Prema Ausgleichu iz 1867. godine, to su bili diplomatsko-vojni, carinski i monopolni poslovi. Ovo je dovelo Bosnu i Hercegovinu, kao treću državu u Monarhiji, u neravnotežan položaj u odnosu na druge dvije države, Austriju i Ugarsku. Nakon barona Benka, dr. Nikola Stojanović je rekao da on i njegovi drugovi ne mogu učestvovati u anketi, jer nisu pozvani kao predstavnici Srpske narodne organizacije, nego kao pojedinci. On je odbacio primjedbu barona Benka, da Srpska narodna organizacija nije formalno priznata od strane vlade, te je odbacio i predložene ustavne odredbe, zahtijevajući autonomiju Bosne i Hercegovine. Članovi Srpske narodne organizacije su se na kraju povukli iz rada ustavne ankete, jer njihovi zahtjevi nisu bili ispunjeni. Dr. Stojanović je svoj govor tiskao u Zagrebu, sa obrazloženjem da ga objavljuje, kako se kasnije ne bi moglo reći, da se za zahtjeve njegove stranke nije znalo. Predstavnici Muslimanske narodne organizacije, Firdus, Karabeg i Miralem, odlučno su odbili sudjelovati u anketi, te nisu došli ni na prvu sjednicu ustavne ankete. Tako su u radu ankete su sudjelovali, kao pojedinci, predstavnici svih stranaka, osim Muslimanske narodne organizacije, Srpske narodne organizacije i Socijal-demokratske stranke za BiH. Pored Hrvatske narodne zajednice i Stadlerove klerikalne stranke, sudjelovali su i predstavnici Muslimanske napredne stranke, dok je Srbe predstavljao dr. Lazar

Dimitrijević, koji je bio vođa male prorežimske Srpske narodne samostalne stranke. Bez obzira na brojne razlike, u anketi je došlo do određenog jedinstva svih političkih i etničko-konfesionalnih grupa, prvenstveno po pitanju zaštite i bržeg ekonomskog razvoja domaćeg građanstva. Predstavnici svih političkih grupa su kritizirali vladinu željezničku i tarifnu politiku, a posebno su zahtijevali da pitanje carina, indirektnih poreza i monopola bude u nadležnosti Bosanskog sabora. Na sve ove mnogobrojne i argumentirane zahtjeve civilni adlatus Benko i šef pravosudnog odjela Zemaljske vlade, Adalbert Schek, su samo odgovarali da će Bosanski sabor imati pravo adrese, te da će tako moći istaći sve svoje želje. Tokom rada ankete dolazilo je do oštih sukoba oko agrarnog pitanja između pripadnika Muslimanske napredne stranke, u čije ime je o tome istupao dr. Halid-beg Hrasnica i dr. Lazara Dimitrijevića, koji je tražio radikalno rješenje ovog pitanja potpunim oslobađanjem seljaštva od feudalnih i drugih ugovornih obaveza prema zemljoposjednicima. Hrvatska narodna zajednica se po ovom pitanju držala neutralno, jer su bili svjesni da su Hrvati u Bosni i Hercegovini u manjini, te da svoje državno-pravne ciljeve mogu ostvariti jedino ako za sebe pridobiju Bošnjake.²²

4.2 Ustav i Sabor BiH

Zemaljski ustav za BiH, svečano proglašen 20.2. 1910. u prostorijama Zemaljske vlade u Sarajevu, proglasio ga je zemaljski poglavar Marijan Varešanin. Osim Ustava, ustavni poredak je reguliran sa još pet zakona: Saborski izborni red, Saborski poslovni red, Zakon o društvima za BiH, Zakon o skupljanju za BiH i Zakon dobijanju i gubitku bosansko-hercegovačkog zemaljskog pripadništva. Iako je Ustavom BiH definirana kao jedno jedinstveno zasebno upravno područje, pravna vlast ostala je u nadležnosti Zajedničkog ministarstva financija u Beču i Zemaljske vlade u Sarajevu kao njegove ekspoziture. Članovi 2-30 Ustava sadrže odredbe o građanskim slobodama, poznate iz većine buržoaskih ustava i deklaracija o pravima čovjeka. Tako je članom 8. priznata sloboda vjere i savjesti. Poseban značaj imao je član 11. kojim je „svim zemaljskim pripadnicima ujamčeno čuvanje narodne osobine i jezika“. Članom 20. Zemaljska vlada

²² Hamdija Kapidžić, BiH u vrijeme Austro-Ugarske vladavine, str.72-78

imala je pravo da u slučaju rata, nemira ili veleizdajničkih akcija ukine građanska prava navedena u Ustavu.²³ Sabor nije mogao imati nikakvog utjecaja na upravne poslove, jer su sabornici mogli pred vladu jedino stavljati interpelacije. Zakonodavna vlast je također i dalje ostala u nadležnosti cara, te vlada u Beču i Budimpešti. Sabor je trebao zajednički raditi na postavljanju zakona, a za sve odluke prije donošenja na Saboru bio je neophodan pristanak obje vlade. Međutim, i pored svih ograničenja, od značaja je to što su Ustavom uvedene tri nove institucije: Sabor, Zemaljski savjet i Kotarsko vijeće. Od manjeg značaja je reguliranje građanskih prava, jer se bez toga ne bi mogao ostvarivati parlamentarni život.²⁴

Sabor je sastavljen kombinacijom konfesionalnog, socijalnog i virilističkog kurijalnog sistema, veoma složenog karaktera. Za razliku od drugih predstavničkih ustanova u Monarhiji, bosanskohercegovački sabor se nije zasnivao na nekoj posebnoj domaćoj tradiciji. Prema izbornom sabornom redu, građani su po konfesionalnoj pripadnosti bili podijeljeni u tri kurije. Tako je na svakoj etničko-vjerskoj grupi osiguravan određeni broj zastupničkih mjesta, razmjerno njenoj brojnosti i udjelu u ukupnom stanovništvu zemlje. Unutar konfesionalnog izbornog tijela postojale su posebne kurije na socijalnoj bazi: gradska, seoska, veleposjednička i kurija inteligencije. U Sabor su razmjerno broju žitelja birana 72 zastupnika tako što je katolicima pripadalo 16, muslimanima 24, pravoslavicima 31 te židovima 1 mandat. Aktivno biračko pravo imali su svi bosanskohercegovački pripadnici muškog spola koji su navršili 24 godine, i koji u zemlji stanuju barem jednu godinu. Jedino su žene veleposjednice, ukoliko plaćaju 140 kruna zemljarine, imale aktivno biračko pravo u veleposjedničkoj kuriji. Pasivno biračko pravo imali su muškarci sa navršenih 30 godina, ukoliko uživaju sva građanska prava. Mandat zastupnika trajao je pet godina, bez prava birača na njihov opoziv. Predsjednika i potpredsjednika Sabora nisu birali poslanici, nego ga postavlja car, pazeći na konfesionalnu ravnotežu i redosljed. Pored izabраниh zastupnika u Sabor je ulazio i određen broj poslanika po položaju tzv. virilista. Takvih je bilo 20: reis-ul-ulema, vakufsko-mearifski direktor, sarajevski i mostarski muftija i po imenovanju najstariji muftija, četiri srpsko-pravoslavna mitropolita i potpredsjednik Velikog upravnog i prosvjetnog savjeta Srpske pravoslavne crkve,

²³ Mustafa Imamović, Historija Bošnjaka, str.281-283

²⁴ Ferdo Čulinović, Državopravna historija jugoslavenskih zemalja XIX. i XX. vijeka, str. 316-317

rimokatolički nadbiskup, te oba provincijala franjevačkog reda, sefarski nadržabin, predsjednik Vrhovnog suda, predsjednik Advokatske komore u Sarajevu, načelnik zemaljskog glavnog grada Sarajeva i predsjednik Trgovačke i obrtničke komore u Sarajevu. Prvi predsjednik Sabora bio je Ali-beg Firdus koji je umro te iste 1910., a njega je naslijedio Safvet-beg Bašagić koji je obnašao tu funkciju do raspuštanja Sabora 1914..²⁵

4.3 Podjela po kurijama

Kurijalni sistem trebao je učvrstiti vjersku i klasnu podvojenost na kojoj je trebao dalje izgrađivati austrougarsku politiku u BiH. Već je carevim ručnim pismom od 5.listopada 1908. naglašeno da zastupničko tijelo koje će se stvoriti na načelu zastupanja interesa, neka bude što je moguće vjerniji odraz nacionalnih, konfesionalnih i političkih prilika. U posebnim kurijama trebaju biti zastupani istaknuti velikodostojnici, po obrazovanju i ekonomskom položaju izdvojeni građani, zatim stanovnici sela i gradova. Građani će odvojeno glasati po kurijama i time će svakoj konfesiji biti osiguran odgovarajući broj poslanika sukladno broju stanovništva. Zemaljska vlada je predložila da se na 25000 stanovnika bira jedan poslanik.

U 1.kuriju spadaju sva ona lica koja sa svojim posjedom,općim poreznim opterećenjem ili obrazovanjem čine poseban sloj stanovništva.ova kurija je obuhvaćala istaknutu grupu muslimanskih veleposjednika, velike trgovce i industrijalce, zatim diplomirane visokoškolce odnosno inteligenciju, svećenstvo, činovništvo, profesore, učitelje, oficire i mirovini i vojne činovnike. Ova kurija imala je 18 mandata.

Drugu kuriju čine stanovnici gradova koji ne spadaju u 1. kuriju. Ova kurija obuhvaćala je sitno građanstvo,veliki broj zanatlija i srednjih proizvođača, a dodijeljeno joj je 20 mandata.

Trećoj kuriji pripadali su svi birači sa sela koji nisu pripadali ni u 1. ni u 2. kuriju. Ova kurija obuhvaćala je seosko biračko tijelo koje je dobilo svega 34 mandata usprkos činjenici da je upravo ovaj sloj stanovništva najbrojniji.

²⁵ Hamdija Kapidžić, BiH u vrijeme Austro-Ugarske vladavine, str. 80-83

U 1.kuriji koja broji 18 mandata katolici su dobili 4, muslimani 6, a pravoslavci 8 mandata. Prva izborna kurija je bila podijeljena u dvije izborne klase koje su imale povlašten položaj u odnosu na druge kurije. U prvu izbornu klasu 1.kurije uračunati su oni zemljoposjednici koji plaćaju najmanje 140 kruna zemljarine. Ovu izbornu klasu čine ugledni veliki posjednici, begovi i age. U BiH je bilo 457 lica koja su plaćala 140 kruna zemljarine, od čega 396 muslimana, dakle prva izborna klasa 1.kurije bila je muslimansko izorno tijelo.Njoj je pripadalo 6 mandata, od čega su 5 činili muslimani.

U drugu klasu 1.kurije spadala su lica koja su plaćala 500 kruna svih direktnih poreza. Ova grupa se označavala kao privredno i društveno vodeća. Ona je najviše doprinijela privrednom i političkom razvitku zemlje.

U 2.kuriju je spadalo gradsko stanovništvo koje nije ispunjavalo uvijete da uđe u 1.kuriju. Tu je 9 mandata dodijeljeno muslimanima a ostalih 11 raspoređeno na katolike, židove i pravoslavce.

U 3. kuriji poslanike su birali stanovnici sela koji nisu mogli glasati u 1.kuriji. Srbi su ovdje dobili 18 mandata, muslimani 9 i katolici 7.

Po broju stanovništva u sve kad se uzmu sve tri kurije zajedno dodijeljeno je na 33.714 pravoslavnih stanovnika 1 mandat, na 33.355 muslimanskih stanovnika 1 mandat i na 33.373 katoličkih stanovnika 1 mandat.²⁶

²⁶ Isto, str. 87-92

4.4 Zemaljski savjet i Zakon o kotarskim vijećima

Zemaljski savjet je institucija uvedena Ustavom, a ima ulogu komuniciranja sabora sa ostalim organima vlasti. Ovaj savjet ima devet članova koji su opet podijeljeni po konfesionalnom principu, tako pravoslavci imaju 4, muslimani 3, a katolici svoja 2 člana. Ovih devet članova birani su od strane saborskih zastupnika. Zemaljski savjet je imao pravo na zahtjev Zemaljske vlade dati izjave ili mišljenja o nekim javnim poslovima. Naime savjet je imao savjetodavno pravo, ali ne i pravo odlučivanja o izvršnim poslovima.

U sklopu ustava donesen je i Zakon o kotarskim vijećima, kojim su ukinuti dotadašnji kotarski upravni medžlisi i uvedena kotarska vijeće kao neka vrsta izbornih samoupravnih organa. Izbor kotarskog vijeća, kao i sve drugo, vršen je po konfesionalnom principu. Na 1500 pripadnika određene religije dolazio je jedan mandat u seoskim općinama, dok je u gradovima na 750 pripadnika dolazio jedan mandat. Mandat članova vijeća trajao je šest godina. Svaki izabrani vijećnik, ukoliko nije stariji od 60 godina ili nije bolestan, morao je obavezno prihvatiti mandat. Kotarsko vijeće nije moglo odlučivati, čak ni raspravljati o pitanjima koji se tiču cijele zemlje. Njegov zadatak svodio se na učestvovanje u upravi javnih poslova kotara. Ograničena nadležnost, te ograničena sredstva kojima je vijeće raspolagalo, činili su ovaj autonomni organ zapravo beznačajnim. Vlada je mogla raspustiti kotarsko vijeće ako se ne drži svojih dužnosti i ograničenja, a izbori za novo kotarsko vijeće moraju se raspisati u roku od tri mjeseca.²⁷

²⁷ Ferdo Čulinović, Državopravna historija jugoslavenskih zemalja XIX. i XX. vijeka, str. 319-320

5. IZBORI ZA BOSANSKOHERCEGOVAČKI SABOR

Izbori za sabor održani su od 18. do 20. svibnja 1910.godine. Na njima su političke stranke osvojile sljedeće mandate:

- Srpska narodna organizacija 31 mandat,odnosno sve srpske mandate
- Muslimanska narodna organizacija 24 mandata, odnosno sve muslimanske mandate
- Hrvatska narodna zajednica 12 mandata
- Hrvatska katolička udruga 4 mandata

Iako svjesni ograničene nadležnosti Sabora među saborskim zastupnicima prevladavalo je stajalište da je s ovim učinjen značajan napredak u poboljšanju ustavnog položaja zemlje. Najznačajnije saborsko pitanje bila je debata o zakonu o fakultativnom otkupu kmetskih selišta o kojem su slično mišljenje imale Muslimanska narodna zajednica i Hrvatska narodna zajednica, dok su se najviše protivili zastupnici Srpske narodne organizacije. Raspravljalo se i o zakonu o poštanskoj štedionici i drugim pitanjima. U svemu tome bila su prisutna i stranačka koaliranja. Posebno su izraženi napori da se stvori muslimansko-hrvatska koalicija u Saboru, što većina predstavnika Muslimanske narodne organizacije nije na kraju prihvatila. Zemaljska vlada nastojala je stvoriti radnu većinu sastavljenu od zastupnika sve tri religije,pri čemu nije bila opterećena stvaranjem bilo kakvih dvostranih koalicija. Nasuprot njoj djelovala je opozicija koja je kao i vladina većina bila konfesionalno mješovita.

Posljednje zasjedanje Sabor je održao 1914.godine koje je prekinuto ubojstvom prestolonasljednika Franje Ferdinanda u Sarajevu 28.lipnja 1914.godina. Zadnje zasjedanje Sabora bila je komemorativna sjednica održana 29. lipnja 1914.godine nakon čega je raspušten.²⁸

²⁸ Fuad Slipičević, BiH od Berlinskog kongresa do kraja Prvog Svjetskog Rata, str.76-84

6. ZAKLJUČAK

Za austro-ugarske okupacije do aneksije BiH je bila u posebnom državnopravnom statusu koji obilježava postojanje turskog suvereniteta *de iure* a, *de facto* austro-ugarske vladavine. Od aneksije BiH je bila posebno državnopravno područje naročite regionalne autonomije pod vrhovništvom Austro-Ugarske. Period od proglašenja aneksije 1908.godine do sankcioniranja Ustava 1910.godine predstavlja prelazno doba,kada je reguliranjem položaja zemlje trebalo stvoriti novi kurs u političkom životu. U ustavnom periodu Zajedničko ministarstvo financija i Zemaljska vlada vješto su se snalazili u novoj situaciji i provođenjem principa vjerske i klasne podjele u Saboru primjenjivali su nove metode upravljanja zemljom.

Status kondominija koji je BiH imala ujedinjavao je Austriju i Ugarsku skoro do granica federacije,a samoj BiH pridavao je karakter ograničene državnosti bez suvereniteta.

Nakon raspada Austro-Ugarske Monarhije, BiH ulazi u Državu SHS,a potom i u Kraljevinu SHS.

7. POPIS PRILOGA

Prilog 1

<http://www.hic.hr/books/pavlicev/images/s11.gif>

Prilog 2

<http://bih-x.info/bh-info/historija/>

8. LITERATURA

1. Coquelle, Pierre, Istorija Crne Gore i Bosne, Istorijski institut Crne Gore, 1998
2. Dukovski, D., Povijest Srednje i Jugoistočne Europe 19. i 20. stoljeća, Alineja, Zagreb 2005.
3. Ferdo Čulinović, Državnopravna historija južnoslavenskih zemalja XIX. I XX. vijeka, Školska knjiga, Zagreb 1953
4. Fuad Šlipičević, BiH od Berlinskog kongresa do kraja Prvog Svjetskog Rata (1878-1918), Školska knjiga, Zagreb 1954
5. Hamdija Kapidžić, BiH u vrijeme Austro-Ugarske vladavine, Svjetlost, Sarajevo 1968
6. Mihovil Mandić, Povijest okupacije Bosne i Hercegovine (1878.), Matica Hrvatska, Zagreb, 1910
7. Mustafa Imamović, Historija Bošnjaka, Bošnjačka zajednica kulture Preporod Sarajevo, 1997
8. Noel Malcom, Povijest Bosne, Erasmus, Zagreb 1995
9. Skupina Autora, Enciklopedija Jugoslavije, 2.dio, Bosna, leksikografski zavod FNRJ, Zagreb MCMLVI